

SÖYLEŞİ-Mehmet Hayri Kırbasoğlu: Diyanet hiç olmadığı kadar ötekileştirici hale geldi

Son günlerde Korona virüs tartışmalarıyla gündeme gelen ve özellikle de Ali Erbaş'ın başkan olmasıyla farklı bir sürece giren DİB, eskiden sürdürdüğü görelî özerkliği bütünüyle kaybetmiş görünüyor. İktidarla bu denli bütünleşince tabii iktidarın yapmış olduğu hatalarla bütünleşmesi kaçınılmaz hale geliyor. Bu anlamda DİB'in statüsü, misyonu ve dönüşümünün ciddi bir şekilde tartışılması gerekiyor. İşte bu tür bir diyalog ve tartışmaya katkı anlamına gelebilecek bu röportajda Hayri Kırbasoğlu hocamızla DİB'i ve teşkilata ilişkin güncel konuları ele almaya çalıştık.

İslam Özkan'ın 11 Nisan 2020 tarihli söyleşisinin tamamı burada:

<https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/04/11/mehmet-hayri-kirbasoglu-diyamet-hic-olmadigi-kadar-otekilestirici-hale-geldi/>

AKP öncesi dönemde seküler devlet yapısı içerisinde konumlanan ve siyasetten görelî olarak uzak tutulan Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), nadiren politik süreçlere dâhil edilirdi. O dönemde Diyanet'in, Cumhuriyet'in ilk yıllarında vatandaşın dini ihtiyaçlarına cevap veren bir teşkilat olarak belirlenen misyonuna sadık kalması beklenirdi. Ancak AKP'nin militarize olma sürecinde buna ayak uyduran DİB, muktedirden de aldığı cesaretle, bir taraftan verdiği dini fetvalarda hayata müdahil olma anlamında daha cüretkâr davranırken aslında karmaşık ve dinamik toplumsal hayatı anlamaktan ne kadar uzak olduğunu da göstermiş oldu. Bu dönemde DİB, devletin ideolojik aygıtının bir parçası ve -Gramsci'nin deyimiyle- siyasal iktidarın rıza imalatı için uygun bir aracı işlevine koşullanmış görünüyor. Son süreçte Barış Pınarı harekâtı sırasında ise tamamen militarize bir din anlayışıyla yedeğe koşulan DİB, meşruiyet krizi yaşadığı günlerde AKP'ye hayat öpücüğü oldu. Bütün bu dönüşümü ve içinden geçmiş olduğumuz günlerde DİB'in ifade ettiğini anlamı yılların ilahiyat hocası Prof. Dr. Hayri Kırbasoğlu ile konuştuk.

İKTİDAR, CEMAAT VE TARİKATLARA ŞİRİN GÖRÜNMEYE ÇALIŞIYOR

Ali Erbaş'ın Beştepe'de İslam tarihinde benzeri görülmemiş bir şekilde verdiği fetva doğrultusunda kıldırıldığı Cuma Namazıyla ilgili ne düşünüyorsunuz? DİB'in bu tutumunu sadece iktidarla ilişkisiyle açıklayabilir miyiz?

DİB'in tarihinin hiçbir döneminde olmadığı kadar siyasete -gırtlığına kadar- battığı ve kölece boyun eğdiği kimseye gizli değildir. Cuma namazıyla ilgili tiyatral adımların ve daha önce skandal boyutlara varan adımların akıl-mantık, sağduyu ve İslami ilke ve değerlerle izahı mümkün değildir. Bunun yanında popülizmin, yani iktidarların mavi boncuk dağıtmayı pek sevdiği cemaat ve tarikatlara şirin görünme çabasının da bunda rol oynamış olma ihtimali de yok değildir. Bir de iktidara ve iktidar kurumlarına olan güvenin giderek azalması sürecinde yaşanan panik duygusunun ve bunun doğurduğu şaşkınlığın da bu akıl almaz adımlara yol açmış olabileceği düşünülebilir.

DEVLETEN MAAŞ ALAN DİN ADAMLARI, DEVLETE AYKIRI İŞ YAPAMAZ

Çok az ulema ve ilahiyatçı hariç din adamları, DİB'in bu ve benzeri tutumuna karşı sesini yükseltmiyor. Bunun nedeni nedir?

Tarih tekerrür ediyor denebilir özetle. Tarihte de günümüzde de 'Resmi İslam' denen resmi dini kurumlarının çalışanlarının başka türlü davranmasını beklemek zaten gerçekçi değildir. Mollalar önderliğindeki İran İslam Devrimi'nin başarılı olmasının arkasındaki faktörlerden birisi de mollaların devletten değil halktan maaş almaları ve bunun onlara sağladığı özgürlük idi. Dolayısıyla bordro mahkumlarından iktidarların ve resmi kurumların yanlışlarına – anayasal ve yasal haklarını kullanarak dahi- ses çıkarmalarını ve tepki vermelerini beklemek için aşırı iyimser olmak gerekir.

Öte yandan zaten kültürel olarak egemen dindarlık anlayışı statükocu, konformist, sağcı, muhafazakar popüler bir çizgiyi takip ettiği için, Ali Şeriatî'nin 'DİNE KARŞI DİN' dediği bu olgunun doğası gereği statükoya boyun eğmesi kaçınılmazdır. Tabii mevcut statükodan nemalanma boyutunu da göz ardı etmemek gerekir.

İSLAM TARİHİNDEKİ GERÇEK MUHALEFETİ EBU HANİFE TEMSİL EDİYOR

Çağdaş Arap-İslam düşüncesinin önemli önemli simalarından M. Abid el Cabiri, İslam tarihi boyunca sadece Ahmet İbni Hanbel ve İbni Rüşd'ün mevcut siyasal otoriteye direnebilen çok az sayıdaki düşünür ve fakihten sadece ikisi olduğunu belirtir. Sizce ulemanın, düşünürlerin İslam dünyasında otorite karşısında bu kadar zayıf olmalarının, bağımsız tavır sergileme noktasındaki zaaflarının hikmeti nedir?

Öncelikle el-Cabiri'nin bu tespitinin tashihi gerekir. Zira bilhassa Ahmed b. Hanbel gibi pek çok ulemanın iktidara olan muhalefeti aslında siyasi olmaktan çok teolojiktir. Nitekim Ahmed b. Hanbel daha sonra teolojik olarak anlaştığı iktidarın yanında yer almıştır. Ama mesela Ebu Hanife'nin iktidara karşı tavrı, kategorik olarak 'politik muhalefet' kapsamında rahatlıkla değerlendirilebilir. İslam ulemasının iktidarlar karşısından pasif tavır almasının hatta destek çıkmasının sebepleri çok ise de, özellikle sünni teolojinin 'itaat kültürü' eksenli olmasına, öte yandan iktidara yanaşmanın nimetlerine ve uzaklaşmanın risklerine bilhassa vurgu yapmak isabetli olacaktır.

DİYANET ÖZERK BİR YAPIYA KAVUŞTURULMALIDIR

Siz bir İlahiyat Profesörü olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'na ilişkin gelinen nokta itibarıyla nasıl bir noktaya vardınız? Sizce DİB kaldırılmalı mı reforme mi edilmeli?

Bu konuda bu iki şık dışında daha pek çok model ve alternatif söz konusudur. Bu konu toplumsal uzlaşma kültürüne ve iktidar-toplum ve din-siyaset ilişkisine karşı takınılacak tavra göre değişecektir. Mevcut şartlarda ilk adım olarak DİB'in, siyasetin vesayetinden kurtarılması için anayasal özerk bir yapıya kavuşturulması, öte yandan ülkedeki bütün dini gurupları kuşatacak bir şekilde yapılandırılması düşünülebilir. Ama hepsinden önemlisi ülkemizde din acilen bir siyaset aracı olmaktan çıkarılmalı ve bundan kaynaklanan DİB üzerindeki politik baskı kaldırılmalıdır.

ŞU ANKİ DİNİ PROJELER, 28 ŞUBAT'TA BAŞLATILAN PROJELERİN KOPYASIDIR

Görmez ve şu anki Diyanet İşleri Başkan'ı Erbaş'ı gerek düşünce gerekse icraat bakımından karşılaştırmanızı istesek?

Yukarıdaki izahlar ışığında mevcut iktidar döneminde DİB başkanlarının -aralarında nüanslar olsa da- 28 Şubat sürecinden daha kötü bir durumda olduklarını -her iki süreci de yaşayan biri olarak- söyleyebilirim. Zira bu dönemde DİB'in hayata -başarısız bir biçimde- geçirdiği birtakım projeler aslında 28 Şubat sürecinde adımları atılan -mesela tefsir ve hadis projeleri gibi- projelerin kopyasından başka bir şey değildir. Öte yandan mezkurların DİB'de egemen olan dini zihniyette gerekli değişimi gerçekleştirme gibi bir niyetlerinin pek olmadığını mevcut icraatlarına bakarak kestirmek de zor değildir. Dahası DİB ve TDV, yayınladığı pek çok kaliteli bilimsel İslami araştırmanın sonuçlarını başkanlık faaliyetlerine yansıtmayı bile başaramamış durumdadır.

DİYANET, HİÇ OLMADIĞI KADAR ÖTEKİLEŞTİRİCİ BİR DİL BENİMSEDİ

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bugün AKP iktidarında hiç olmadığı kadar devletçi bir çizgiye geldiği, dinin devlet tarafından kontrol edilmesinde kritik bir rol oynadığını düşünenler var. Örneğin 2014 yılında yayınlanan bir hutbede muhalif olan herkes, geminin dibini delmeye çalışan kimseler olarak nitelendi. Biraz su için geminin altını delenlerin 'geminin üst katındakiler' tarafından engellenmesi gerektiği anlatılan hutbede, sosyal medya ve internet 'tahribat merkezi' olarak nitelendirildi. Diyanetin konumu ve dinin hutbelerde ve hutbelerin dışında iktidar tarafından istismar edilmesine dair ne söylemek istersiniz?

DİB, tarihinin hiçbir döneminde olmadığı kadar siyasallaştığı gibi ilk defa bu dönemde kutuplaştırıcı, dışlayıcı, ötekileştirici, hatta militarist bir söylem sath-ı mailine girmiş durumdadır, Allah hepimizi bunun akıbetinden korusun. Öte yandan ben DİB'in iktidar tarafından istismar edildiği değil, DİB'in buna gönüllü olarak teşne olduğu kanaatindeyim. Bu durumu gören iktidarların da ayaklarının dibine gelen bu nimeti tepmesini beklemek saflık olsa gerektir.

Mehmet Hayri Kırbasoğlu: Tıpkı DİB gibi ilahiyat fakülteleri de tarihinin en kötü dönemlerini yaşamaktadır.

İmam Maturidi, Tevilatu'l Kuran adlı eserinde; aynı şekilde Fahredduni Razi Esasu't Takdis adlı kitabında akılla vahiy (Kuran) çeliştiğinde vahiy tevil edilir (bir başka anlama gelecek ve çelişki giderilecek şekilde yorumlanır) der. Bu düşünceyi olduğu gibi kabul ettiğimizde bunun ne gibi sonuçları olacaktır?

Muhtemel sonuçları görmek için uzağa gitmeye gerek yoktur, bu yaklaşımın tarihteki sonuçları ile aksi yöndeki nakilci/dogmatik yaklaşımların sonuçlarını ve her iki yaklaşımın günümüzdeki uzantılarına bakmak yeterlidir: Bir yanda akıl ile nakli bir arada götürmeyi savunan eleştirel sorgulayıcı içtihat ve tecdid yanlısı Ehl-i Re'y (Yenilikçi Çağdaş İslam Düşüncesi) diğer yanda akılı dışlayan taklitçi nakilci Ehl-i Hadis (Muhafazakar Geleneksel Ulema) . İslam dünyası şu anda resmi-sivil düzlemde ikincinin egemenliğindedir ve sonuçlar ortadadır. Daha vahimi ise, sadece İŞİD ve el-KAİDE için söz konusu edilen tekfirci zihniyetin, artık ülkemizde DİB, ilahiyat, cemaat ve tarikat çevrelerine de sirayet etmiş olması

ve “yerli ve milli tekfirici zihniyet”in hayal iken gerçek olmasıdır ki, bunun olacağını başta bu satırların yazarı olmak üzere pek çok sağduyu sahibi yıllar öncesinde açıkça iktidar çevrelerine duyurmuşlardı.

HERMÖNÖTİK VE TARİHSELLİK, KÖKENLERİ İSLAM GELENEĞİNDE BULUNAN YAKLAŞIMLARDIR

Hermonötik ve tarihselci okuma biçimlerinin Kuran ve dini metinlerin anlaşılmasını kolaylaştıracağını düşünüyor musunuz?

Kesinlikle! Kur’an’ı anlama konusunda bilhassa Usul-i Fıkıh ve Ulumu’l-Kur’an literatüründeki birikimi de dışlamaksızın bu gibi yeni yaklaşımlar fevkalade ufuk açıcı olmaktadır. Mesela ‘Semantik’ yaklaşımının ne kadar muhteşem sonuçlara yol açabildiğini görmek için Toshihiko İzutsu’nun kitaplarına bakmak yeterli olacaktır. Tarihsellik de bilhassa ‘hermenötik tarihsellik’ olarak Kur’an’ın güncellenmesi için olmazsa olmaz bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın yeni bir şey olmayıp kökenlerinin İslam geleneğinde de mevcut olduğunu ‘Müslüman Kalarak Yenilenmek’ kitabında kaynaklara dayalı olarak göstermeye çalıştım.

FELSEFE DERSLERİ KALDIRILARAK İLAHİYATLAR, MEDRESELERE DÖNÜŞTÜRÜLÜYOR

Bir ilahiyat hocası olarak İlahiyat fakültelerindeki eğitim hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizce ilahiyat fakültelerinde eğitim, modern dünyada Müslümanlara zengin ve derinlikli bir perspektif kazandıracak niteliklere sahip mi?

Tıpkı DİB gibi ilahiyat fakülteleri de tarihinin en kötü dönemlerini yaşamaktadır. Bunun da sebebi popülist politikalarla mantar gibi alt yapısı olmadan ilahiyat fakülteleri açılması, bununla da kalmayıp başta FETÖ’cüler olmak üzere olabilecek en dogmatik ve fanatik cemaat ve tarikat elemanlarının bilinçli ve planlı olarak bu fakültelere yerleştirilmesi, dahası bu fakültelerden felsefe gurubu derslerini kaldırmaya çalışarak resmen ve alenen medreselere çevrilmek istenmesi, buraların militan devşirme yerleri olarak görülmesi, bununla da kalmayarak tarikat ve cemaatlerce içeriden fethedilmesi gereken düşman kaleleri gibi görülmesi –nitekim medyaya yansıyan bazı örnekler de vardır- ve daha pek çok olumsuzluklar, buraların bırakın perspektif sunmayı geleceğimiz için fevkalade tehlikeli birer odak olmaya namzet olduğu anlamına gelmektedir.

GEVİŞ GETİREN KÖHNEMİŞ DİNİ AKIL, YENİ NESİLLERE HİTAP EDEMİYOR

Deist ve ateist sayısının dindar ailelerinin çocukları arasında bile yaygınlaştığına dair araştırmalar var. Nedenleri üzerine neler söylemek istersiniz?

Ülkemiz ve diğer İslam ülkeleri, Ortaçağ’da üretilen İslami bilgi ile yola devam edebileceğini zanneden tarih dışı ve tarihte yaşayan bir dini zihniyetin zebunu durumundadır. Bireysel ve toplumsal değişim gerçeğini göz ardı eden bu hasılı tahsil, malumu ilam edici ‘GEVİŞ GETİREN AKIL’ (el-Cabiri) yeni nesillere hitap edememekte, çağın meydan okumalarına cevap verememekte, sürekli kendisini tekrarlayıp patinaj yapmakta, bu da İslam’ın bu çağda

ifade ettiği anlama dair ikna edici bir bakış açısı sunamamakta ve dine olan saygı, sevgi ve güveni ortadan kaldırmaktadır.

Öte yandan İslam dünyası inandığını söylediği İslam'ın bütün değerlerini teker teker ayaklar altına alarak söylemle eylem arasındaki makası açtıkça yeni nesillerin dindarlardan soğumasının önüne geçilememektedir. Bu gidişata son verilmediği takdirde deizme bile razı olup, ateizm tehdidiyle karşı karşıya gelebileceğimiz günler pek uzak sayılmaz.

MEHMET HAYRİ KIRBAŞOĞLU KİMDİR?

İlahiyat profesörü, akademisyen, yazar. 1 Haziran 1954, Manisa doğumlu. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1978 yılında mezun olan Kırbaşoğlu, doktorasını Ankara Üniversitesi SBE'de "Ashabu'l Hadis'e Göre Allah'ın Sıfatları Problemi" (1983) adlı tezi ile tamamladı. Bir dönem İmam Muhammed İbn Suud Üniversitesinde öğretim üyeliği yapan Kırbaşoğlu, daha sonra akademik kariyerini tamamlayarak profesör oldu. DİB Başkan Danışmanlığı (1988-1989) yaptı. Çalışmalarını AÜ İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi olarak sürdürdü. Prof. Dr. Hayri Kırbaşoğlu'nun makaleleri, kurucuları arasında yer aldığı İslâmi Araştırmalar (editör yardımcılığı ve yayın kurulu başkanlığı), İslâmiyat, Bilgi ve Hikmet, İslâmiyat (yayın kurulu başkanlığı, yazı kurulu üyeliği), AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, İlim ve Sanat, Diyanet Gazetesi, Liberal Düşünce, Yeni Türkiye'de yayımlandı. Ayrıca 2011-2012 yıllarında ise Katar Üniversitesi Şeriat ve İslami Araştırmalar Fakültesi'nde öğretim üyeliği yaptı.